

Ірина Голубовська,
кандидат філологічних наук, доцент, доцент
кафедри початкової освіти та культури фахової мови,
Житомирський державний університет імені Івана Франка
e-mail: holubovskaiv@ukr.net;

Валентина Підгурська,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент
кафедри початкової освіти та культури фахової мови,
Житомирський державний університет імені Івана Франка
e-mail: tinulia@ukr.net

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Сучасне суспільство потребує учителів нової генерації – висококультурних і комунікативно компетентних, які володіють культурою професійного мовлення, спроможні ефективно спілкуватися в різноманітних життєвих ситуаціях. Мовленнєва культура є одним із основних компонентів професіограми вчителя початкової школи.

Проблемі культури мовлення присвячені дослідження таких учених, як: Н. Бабич, І. Вихованець, Н. Голуб, К. Городенська, Н. Дика, С. Єрмоленко, М. Жовтобрюх, О. Караман, А. Коваль, К. Климова, Л. Мацько, О. Пономарів, В. Русанівський, М. Стельмахович та інших.

На думку І. Вихованця, культура мовлення відбиває рівень опанування норм усної і писемної української літературної мови, свідоме й доречне використання виражальних засобів мови залежно від мети й обставин спілкування [1, с. 38]. Т. Чмут визначає культуру мовлення як здатність використовувати мовні засоби, оптимальні для конкретної ситуації мовлення [5, с. 33]. Н. Дика зазначає, що культура мовлення передбачає безумовне дотримання норм та правил усної й писемної літературної мови, а також прояв людиною мовленнєвої майстерності [2]. На думку Н. Марусич, культура мовлення – це ще й загальноприйнятий мовний етикет: типові формули вітання, прощання, побажання, запрошення тощо [3, с. 73]. На основі аналізу наукової літератури можемо зробити висновок, що культура мовлення – це досконале

володіння мовою, її нормами, уміння правильно, точно, виразно передавати свої думки засобами мови, залежно від змісту й ситуації спілкування.

Культура мовлення неможлива без дотримання мовленнєвого етикету, що полягає у вмінні гречно, з цікавістю слухати співбесідників, не перебивати, тактовно вступати в розмову, зрозуміло висловлюватися. Етикетні формули ввічливості не залежать від соціального становища й однакові для всіх. Основні вимоги етикету – люб'язність, привітність та ввічливість. На думку М. Стельмаховича, український мовленнєвий етикет є національним кодексом словесної добропристойності, правилами ввічливості. Науковець справедливо вважав мовленнєвий етикет еталоном порядної мовленнєвої поведінки українця, виразником людської гідності та честі, української шляхетності й аристократизму духу [4, с. 20].

Здатність молодших школярів наслідувати соціальну поведінку, стиль спілкування, використання виражальних можливостей мови робить учителя взірцем для наслідування, мовним експертом та зразком культури мовлення. Безумовно, вчитель початкових класів має бездоганно володіти нормами мовленнєвого етикету, а також стежити за їх дотриманням на уроках та в позаурочний час. Правила мовленнєвого етикету залежать від конкретних ситуацій. Виділяють загальноприйняті формули привітання, прощання, звертання, подяки, вибачення, компліменту, віншування, прохання, співчуття тощо. Наприклад, учителів варто постійно наголошувати дітям на значенні так званих "слів ввічливості" *дякую, спасибі, будь ласка* для налагодження дружніх стосунків, адже за допомогою цих слів людина демонструє свою приязнь, люб'язність і доброту. Окрім того, молодшим школярам буде легше запам'ятати правильне написання слова "будь ласка", якщо вони дізнаються про його походження від звороту "будь ласкавий".

Учитель початкових класів має навчити учнів визнавати свою неправоту та вміти попросити вибачення. Розширять словниковий *запас дітей такі слова* ввічливості: "вибачте, будь ласка", "прошу вибачення", "даруйте", "мені дуже шкода", "як я можу загладити свою провину", "прийміть мої вибачення", "перепрошую", "я не можу не вибачитись перед Вами" тощо.

Водночас завдання вчителя – пояснити учням недоречність вживання вислову "я вибачаюся", бо постфікс –ся є скороченою формою зворотного займенника *себе*, і тоді фраза "я вибачаюся" не містить жодного сенсу: я сам себе вибачив за ту шкоду, яку комусь завдав.

Не варто залишати поза увагою використання займенника ввічливості "Ви". За етикетом так звертаються до незнайомих людей, до людей, старших за віком та посадою, в офіційній обстановці.

Учням буде цікаво дізнатися, що у традиційних українських родинах раніше так зверталися діти до батьків, онуки до бабусь і дідусів, похресники до хрещених батьків. Здобувачі освіти можуть розповісти про звичаї, яких дотримуються в їхніх сім'ях.

Педагог повинен познайомити учнів із традиціями українського етикету, розказати, що етикетні звороти в мові вже існують не один рік, тож вигадувати нові звороти немає жодної потреби. Такі формули не перекладаються дослівно з однієї мови на іншу, а замінюються загальноприйнятими відповідниками.

Показово, як зміни в житті держави відображаються на всіх мовних рівнях загалом і в мовленнєвому етикеті зокрема. Так, з відновленням Незалежності актуалізувалися форми звертання *пане, пані, панно, панство, добродію, добродійко*. "Революція гідності" ввела в загальнонаціональний ужиток вітання "Слава Україні! – Героям слава!" – патріотичне гасло, що з'явилося в період УНР (1918-1920 рр.) і набуло особливо виразного забарвлення під час війни з російськими агресорами. Поза всякими сумнівами, цей зворушливий вислів не є суто етикетним зворотом, бо стосується не тільки культури поведінки, а й усієї духовної сфери українців.

Мовлення вчителя має бути переконливим, виразним, своєчасним, а головне – чистим, нормативним. Учитель початкових класів повинен прагнути ставити за взірць уміння користуватися мовою. На заняттях із курсу "Українська мова за професійним спрямуванням" пропонуємо різнопланові практичні завдання, спрямовані на підвищення рівня загальної мовленнєвої культури майбутніх освітян. Наведемо приклади цих завдань.

Завдання 1. Від поданих географічних назв утворіть назви осіб чоловічої та жіночої статі, а також відносні прикметники. Наприклад: англієць, англійка, англійський.

Німеччина, Франція, Нідерланди, Індія, Чехія, Польща, Казахстан, Узбекистан, Канада, Рим, Париж, Лондон, Прага, Варшава, Берлін, Рівне, Київ, Чернігів, Житомир, Донецьк, Полтава, Львів, Івано-Франківськ, Вінниця, Херсон, Луганськ, Кривий Ріг, Маріуполь, Дніпро, Жовті Води, Червоний Лиман, Білокорівичі, Олевськ, Коростень.

Завдання 2. Утворіть фемінітиви, використовуючи суфікси -к-, -иц-, -ин-, -ес-, від поданих іменників.

Адвокат, борець, бортпровідник, верстальник, викладач, волонтер, герцог, готельєр, диригент, директор, докторант, дослідник, драматург, заробітчанин, засновник, заступник, кінознавець, колаборант, композитор, контролер, консьєрж, кравець, критик, лемко, лідер, магістр, майстер, митець, науковець, оборонець, оператор, оповідач, очевидець, патрон, плавець, провидець, порадник, продавець, проректор, пульмонолог, редактор, розбійник, розвідник, розробник, секретар, укладач, учасник, фехтувальник, філософ, фотограф, член, шабліст, шанувальник.

Завдання 3. Виправте ненормативні словосполучення, поясніть причини виникнення помилок.

Взаємостосунки в групі, виключення з правила, стане в нагоді, здати залік, святкове міроприємство, добро пожалувати, відношення до роботи, завдяки негоді, на протязі тижня, смачне блюдо, повістка дня, толкова учениця, по крайній мірі, дошка об'яв, виписка з протоколу, об'єм твору, підняти руку, не хватає слів, учбове заняття, поштовий ящик, дитяча площадка, новорічний ранішник, хворіє грипом, навчати англійській мові, дякувати маму, сильна біль, приймати участь в кружках, біля триста учнів, бувші студенти, дати вірну відповідь, написати подругому, прочитати дві стрічки, завдяки запізненню одержав зауваження, переверніть сторінку, розкрийте зошити, відкрити вікно, займатися в інституті, область знань, не виконав завдання із-за хвороби, являтися студентом.

Завдання 4. Перекладіть українською такі термінологічні словосполучення.

Восклицательный знак, родительный падеж, относительное прилагательное, переходный глагол, вопросительное предложение, количественное числительное, модальные глаголы, согласованное определение, пассивное причастие, деепричастие несовершенного вида, отыменное прилагательное, неопределенное местоимение, прошедшее время, условное наклонение.

Завдання 5. Ознайомтесь із правилами оформлення бібліографії (ДСТУ 8302:2015). Виправте помилки в оформленні бібліографії.

1) "Культура фахового мовлення": навчальний посібник для самост. роб. студ. нефілолог. спец. / укладач; В. Ю. Підгурська. – Житомир : Вид-во "ЖДУ ім. І. Франка", 2017 р. 200 ст.

2) І. В. Голубовська. Світ сучасної дитини в повісті "ДжудіМуді" Меган МакДональд / Ірина Голубовська. "Пріоритети розвитку початкової освіти в контексті становлення Нової української школи" : зб. матеріалів "Всеукр. наук.-практ. конфер." за заг. ред. Т. І. Шанскової. – Житомир; "Н. М. Левковець", 2021 р. – Ст. 96-97.

3) В. Ю. Підгурська; Голубовська І. В. "Українська мова за проф. спрямуванням"; навч. посібн. Житомир: "Вид-во ЖДУ ім. І. Франка", 2022 р. 192 ст.

Завдання 6. Розкрийте значення поданих паронімів. З трьома парами паронімів складіть речення.

Дефектний – дефектологія; дипломат – дипломник; письменний – писемний; гуманістичний – гуманітарний; розмовний – розумовий; інцидент – прецедент; талан – талант; адрес – адреса; особа – особистість; наймити – найманці; пам'ятник – пам'ятка; абонент – абонемент; економний – економічний; облік – обличчя; заступник – замісник; комунікаційний – комунікабельний; кар'єр – кар'єра; афект – ефект; копальня – копалина; анафора – анафема; дискримінація – дискредитація; ефектний – ефективний; фатальний – тотальний; реклама – рекламація; стимуляція – симуляція; гарнітура – гарнітур.

Завдання 7. Виправте наведені словосполучення. Пригадайте специфічні особливості вживання активних дієприкметників теперішнього часу.

Дезінфікуючий засіб, крокуюча дівчина, захоплюючий фільм, миючі засоби, біжуча людина, діючий вулкан, жарознижуючі ліки, існуючі методики, діючий указ, виконуючий обов'язки, бажаючий виступити, неприємний інцидент, різні варіанти, неочікуваний сюрприз, хвилюючий момент, підростаюче покоління, молодий відпочиваючий, обезболюючий засіб, виступаючий на зборах, наступаюче Різдво, домінуючий супротивник, вражаючі результати, глибоко віруючий, знаюча школярка, гальмуючий шлях, сидячі місця.

Завдання 8. Розкрийте значення поданих перифразів і складіть із ними речення.

Працівники пера, місто закоханих, співець сонячних кларнетів, зелений континент, батько байки, квіти життя, співачка досвітніх вогнів, країна вранішнього сонця, другий хліб, вічне місто, червона планета, батько історії, люди в білих халатах, голуба планета, піднебесна країна, місто Марії.

Завдання 9. Прочитайте цитати зі студентських контрольних робіт. Відредагуйте невдалі речення й запишіть правильні варіанти. Поясніть причини мовленнєвих помилок.

- 1) В образі дочки була мила, романтична дівчина. Вона визиває кохання дівчини-чернавки і семи багатирів.
- 2) У подальшому Либідь допомагає Гвідону з білкою, яка гризла золоті горішки, 33 багатиря.
- 3) Осідлавши його, кінь Іванові сказав, що через два дні у нього з'явиться 2 чарівні скакуни.
- 4) У своїх творах поетеса розкривала болючі питання прямо не прикриваючись.
- 5) У казці "Гидке каченя" розповідь йде про людські взаємини, інтерпретовані у вигляді свійської птиці на скотному дворі.
- 6) Мар'яна з татом також повісили шпаків.
- 7) Сюжет їх лежить на фантастичних пригодах коротунах, які живуть у Квітковому місті.
- 8) У даному творі вагоме місце посідає образний мотив гусей і водоплавного птаства.
- 9) Сила казки в тому, що дуже сильно розкрито життя Івана.

Завдання 10. Із словника іншомовних слів випишіть значення поданих слів.

Автохтон, аматор, апеляція, апломб, асоціація, бурштин, вердикт, водевіль, геральдика, гуманність, денді, дилема, директива, дискусія, егіда, еквівалент, еквілібристика, жабо, жалюзі, ідальго, ідентифікація, ієрогліф, ілюмінація, інвестиція, кашне, кашпо, коаліція, легітимний, ленд-ліз, лорнет, люмінесценція, маркетинг, меморандум, моніторинг, нівелювати, нюанс, оригінал, перипетія, плеяда, портмоне, перевага, прецедент, провайдер, прогноз, регенерація, резюме, рекламація, реноме, референт, ридикюль, рококо, ротонда, ротація, сатисфакція, симптом, стагнація, толерантність, трансформація, фоловер, фольга, ягдташ.

Завдання 11. Закінчіть прислів'я та розставте розділові знаки.

- 1) Гірко заробиш... солодко...
- 2) Брехня стоїть..., а правда...
- 3) Дерево міцне ... а людина
- 4) Яке коріння... таке...
- 5) Багато снігу...
- 6) Від малих дітей ... болить, а від великих ...
- 7) Життя як ... не пройдеш...

Завдання 12. Дайте розгорнуті відповіді на запитання, використовуючи однорідні члени речення та узагальнюючі слова. Розставте розділові знаки.

- 1) Які праці Василя Сухомлинського Ви знаєте?
- 2) Які поеми Тараса Шевченка Вам відомі?
- 3) Які поезії Лесі Українки ви читали?
- 4) Назвіть відомих дитячих письменників.
- 5) Назвіть житомирські меморіальні музеї.
- 6) Назвіть Ваші улюблені книжки.

Завдання 13. Перепишіть текст, розкриваючи дужки й доставляючи необхідні розділові знаки.

1) Дівчина о(т, д)бігла трохи(и, і) і собі стала. Оз(е, и)рнулась глянула на його в(и, е)селими очима усміхнулась свіжим молодим личком. Тут її краще розглядив парубок. Чорне куч(и, е)ряве воло(с, сс)я закви(д, т)ч(е, а)не польовими квітками чудовно вилося коло білого чола тоненькі пасма того чорного аж полискува(нн, н)ого хмелю (з, с)падали на біле ру(м, мь, м')яне личко як ябл(о, у)чко наливчате оч(и, і) оксамитові чорні здає(тьс,

щ)я сам огонь говорив ними... Дві чорні брови мов дві чорні (п, пь, п')явки повп(е, и)валися над очима зл(е, и)генька пр(е, и)критими довгими гу(з, с)тими віями. Сама не / величка метка й жвава з в(е, и)селою усмішкою на / виду вона так і вабила до себе. З(е, и)лена байова керсетка з ч(и, е)рвоними мушками ч(и, е)рвона в букетах (с, з)підниця на шії дорогі коралі хр(и, е)сти золоті дукати усе гарно пр(е, и)стало до хорошої діво(тсь, ць)кої вроди (За П. Мирним).

Завдання 14. Поставте наголоси у словах. Запам'ятайте слова, в яких можливий подвійний наголос.

Абихто, бажаний, байдуже, білизна, босоніж, бусол, ваги, вежа, верба, видання, визнання, вимова, винахід, відправник, воз'єднання, врозріз, вряди-годи, дворище, донести, донизу, дошка, завжди, затишний, зокрема, корисний, мабуть, оглядач, подруга, помилка, простий, просторо, також, християнин.

Завдання 15. Складіть речення із запропонованими фразеологізмами, демонструючи їх значення.

Вводити в оману; визнати провину; прикласти руку; звести нанівець; пасти задніх; зняти стружку; стріляний горобець; як кіт наплакав; тягар літ; перевести дух; далеке минуле; ні холодно ні жарко; товкти воду в ступі.

Завдання 16. Випишіть слова в яких правильно утворено форму родового відмінка іменників чоловічого роду.

Протоколу, аналізу, продажу, документу, форуму, звіту, наказу договору, візиту, Нового Буга, розвитку, керівника, руху, Китаю, автореферату, магістра, Львова, бакалавра, ревізора, оптимізму, акценту, гектара, процента, сегменту, атома, будинка, заводу, метрополітену, Ізраїля, універмага, майданчика, тумана, вогню, нарису, реферата, сюжету, вірша, випадка, відгуку, успіху, Ірака.

Отже, систематична робота з формування культури мовлення бакалаврів початкової освіти позитивно впливає на підвищення рівня їх професійної компетентності. Культура мовлення майбутнього вчителя початкових класів набуває в сучасному світі особливої значущості й вимагає постійного вдосконалення, тому що педагог початкової школи – це високоосвічена особистість, яка спроможна результативно спілкуватися, за допомогою слова активно впливати на своїх вихованців та популяризувати рідну мову.

Список використаних джерел

1. Вихованець І. Р. Розмовляймо українською: мовознавчі етюди. Київ: ПУЛЬСАРИ, 2012. 212 с.
2. Дика Н. М. Система роботи з культури мовлення в 5-7 класах загальноосвітньої школи: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2002. 20 с.
3. Марусич Н. Ю. Українська мова (за професійним спрямуванням). Культура фахового мовлення: методичний посібник. 2012. URL: http://umanpedcollege.at.ua/SR/DO/I/UMZP/materiali_zanjata_posibnikom_marusich_n.ju.pdf
4. Стельмахович М. Український мовленнєвий етикет. *Дивослово*. 1998. № 3. С. 20–21.
5. Чмут Т. К. Культура спілкування: навчальний посібник. Хмельницький, 1999. 358 с.

Олена Гордієнко,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри початкової освіти
та культури фахової мови,
Житомирський державний університет імені Івана Франка
e-mail: YELENA_G@i.ua

ДИДАКТИЧНА ГРА ЯК ЗАСІБ УДОСКОНАЛЕННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ У СИСТЕМІ ВИКЛАДАННЯ ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ «УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ»

Події, пов'язані з війною в Україні, актуалізували проблему створення сприятливих умов для формування фізично і психічно здорової, працездатної особистості студента. І це важливе завдання, яке стоїть сьогодні перед освітніми закладами, і особливо перед вищою освітою, покликаний вирішувати викладач, роль якого у суспільстві важко переоцінити. Він виховує нове покоління високодуховної української інтелігенції,